

**Opas vapaaehtoisten
pikakouluttamiseksi rantapuhdistukseen
öljyvahingon torjunnassa**

Teemu Niinimäki ja Reita Waara

Opas vapaaehtoisten pikakouluttamiseksi rantapuhdistukseen öljyvahingon torjunnassa

TEKSTI (2015): Teemu Niinimäki / WWF ja Reita Waara / SPEK
Päivitys (2019): Kokonat Oy

Vapaaehtoisten osallistuminen öljyntorjuntaan -kehittämishanke

ULKOASU: Anne Kaikkonen, Timangi

ISBN 978-951-797-669-5 (pdf)
ISBN 978-951-797-670-1 (nid.)

JULKAISIJA
Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK
Ratamestarinkatu 11, 00520 Helsinki
Puhelin (09) 476 112
spekinfo@spek.fi
www.spek.fi

Sisällys

1. Rantapuhdistusta vapaaehtoisvoimin	4
2. Vapaaehtoisten rekisteröinti.....	5
3. Tiedotustilaisuus vapaaehtoisille	5
4. Pikakoulutuksen sisältö	5
4.1. Vapaaehtoisorganisaatio ja työtehtävät	6
4.2. Työturvallisuus	7
4.3. Viestintä.....	9
4.4. Ryhmän toiminta.....	9
5. Työn tauotus.....	11
6. Vastuu ongelmien ilmoittamisesta	11
7. Työn lopetus	12
8. Loppuinfo, palaute ja majoittuminen	12
9. Pikakoulutuksen jälkeen.....	12

1. Rantapuhdistusta vapaaehtoisvoimin

Suomen vesistöissä sattuu vuosittain useita öljyonnettomuuksia, joista valtaosa on onneksi pieniä. Suuren öljyonnettomuuden riski on kuitenkin olemassa. Öljyjä voi päästä vuotamaan vesistöön alusöljyonnettomuudessa, mutta öljyvuoto voi saada alkunsa myös esimerkiksi rannikolla sijaitsevasta tuotantolaitoksesta. Rantaan asti päätynyt öljy on saatava puhdistettua luonnosta. Torjuntaviranomaiset voivat tarvittaessa pyytää vapaaehtoisia viranomaistoiminnan tueksi öljyvahingon torjunnan eri tehtäviin, jos viranomaisten resurssit eivät yksin riitä.

Tämä opas perustuu WWF Suomen koulutuskäyttöön tuottamiin aineistoihin sekä öljyntorjuntaharjoituksista ja onnettomuustilanteista saatuihin kokemuksiin. WWF on kouluttanut vapaaehtoisia rantapuhdistukseen vuodesta 2013 lähtien. Opas on tuotettu osana Suomen Pelastusalan Keskusjärjestön (SPEK) vuosina 2014–2015 koordinoimaa *Vapaaehtoisten osallistuminen öljyntorjuntaan* -kehittämishanketta. Oppaan sisällön ajantasaisuus tarkistettiin syyskuussa 2019 ja se päivitettiin vastaamaan nykytilaa. Päivityksestä vastasi Kokonat Oy.

Opas on tarkoitettu torjuntaviranomaisten hyväksymien vapaaehtoisten pikakouluttamiseksi rantapuhdistukseen. Koulutuksen pitäjä voi olla esimerkiksi WWF:n öljyntorjuntajoukkojen koulutettu joukkueen- tai ryhmänjohtaja tai pelastuslaitoksen edustaja. Kouluttajalta vaaditaan kokemusta aiheesta ja sen kouluttamisesta.

Onnettomuustilanteessa paikalle saapuu todennäköisesti paljon vapaaehtoisia, jotka eivät ole saaneet aikaisempaa koulutusta toimintaan. He voivat kuu- lua johonkin järjestöön tai olla niin kutsuttuja spontaaneja vapaaehtoisia, jotka eivät ole mukana onnettomuudessa auttavien järjestöjen toiminnassa. Työturvallisuusriskit rantapuhdistuksessa ovat suuria, joten on erittäin tärkeää, että toimintaan mukaan tulevat vapaaehtoiset saavat kunnollisen ja asiantuntevan koulutuksen.

Seuraavassa käydään läpi porrastetusti, miten vapaaehtoisten osallistuminen rantapuhdistukseen etenee ja mitä asioita sinun pikakouluttajana tulee painottaa vapaaehtoisille eri vaiheissa. Tämän oppaan lisäksi sinun on hyvä tutustua WWF:n öljyntorjuntaoppaaseen, jossa kerrotaan tarkat tiedot eri työvaiheista. On myös oleellista, että tunnet vapaaehtoisen öljyntorjuntaorganisaation rakenteen.

2. Vapaaehtoisten rekisteröinti

Kaikki öljyntorjuntaoperaatioon osallistuvat vapaaehtoiset rekisteröidään perustamiskeskuksessa heti, kun he saapuvat paikalle. Tällöin vapaaehtoiset täyttävät muun muassa rekisteröintilomakkeen sekä lukevat ja hyväksyvät työhön ja työturvallisuuteen liittyvät säännöt. Lisäksi vapaaehtoiset kirjataan joka päivä sisään ja päivän päätteeksi ulos. Nämä kirjaamiset tehdään päivittäin, vaikka vapaaehtoinen jatkaisi tehtävässä useamman päivän peräkkäin.

Kirjanpito on tärkeää vapaaehtoisten vakuutusten, oikeusturvan ja mahdollisen palkkionmaksun vuoksi. Ennen kuin aloitat koulutuksen, varmista, että kaikki vapaaehtoiset ovat käyneet rekisteröitymässä.

3. Tiedotustilaisuus vapaaehtoisille

Vapaaehtoisille järjestetään aamulla tiedotustilaisuus onnettomuudesta ja torjuntatoimien etenemisestä. Se on tarkoitettu kaikille onnettomuuden torjuntatöihin osallistuville vapaaehtoisille ennen töiden aloittamista. Yhteisen tiedotustilaisuuden pitää torjuntatöitä johtava viranomainen tai vapaaehtoisorganisaation johtaja. Kaikkien toimintaan osallistuvien on tärkeää tietää, minkälainen onnettomuus on kyseessä, miten torjuntatoimet ovat edenneet ja miten niiden arvioidaan jatkuvan. Yleisen, kaikille vapaaehtoisille suunnatun tiedotustilaisuuden jälkeen rantapuhdistukseen liittyvään pikakoulutukseen jäävät ne henkilöt, jotka ovat ensimmäistä kertaa osallistumassa torjuntatoimiin.

4. Pikakoulutuksen sisältö

Pikakoulutuksessa on tarpeellista esitellä vapaaehtoisorganisaation rakenne lyhyesti ja vapaaehtoisten eri työtehtävät. Kiinnitä erityistä huomiota työterveyteen ja -turvallisuuteen sekä varusteiden käytön opastukseen. Käy läpi viestitointimintaan ja viestintään liittyvät periaatteet. Käsittele tämän jälkeen rantapuhdistuksen eri vaiheet.

Sinulle annetaan valmis PowerPoint-pohja rantapuhdistuksen ja siinä käytettävien varusteiden perusasioista, mikäli koulutuspaikalla on siihen tarvitta-

vat välineet. Käy läpi rannalla työskentelevän puhdistusryhmän toiminta mieluiten kuvien kautta. Myös WWF:n opetusvideo¹ on hyvä apuväline. Saat koulutuksen tueksi WWF:n öljyntorjuntaoppaan.

KOULUTTAJAN MUISTILISTA

Ennen koulutusta

- Varmista koulutuksessa mahdollisesti käytettävien teknisten laitteiden käyttövalmius ja tunnukset laitteisiin.
- Varmista, että sinulla on kaikki tarvittavat rantojen puhdistuksessa käytettävät varusteet.

Koulutuksen alussa

- Kerro lyhyesti, mistä tulet puhumaan.
- Kerro, miksi koulutus järjestetään.

Koulutuksen aikana

- Puhu tarpeeksi selkeästi, että heikommin suomea puhuva ymmärtää sisällön.
- Pidä kiinni aikataulusta, mutta älä anna laadun kärsiä.

Koulutuksen lopussa

- Kehota osallistujia kertomaan, jos jokin asia on jäänyt epäselväksi.
- Kiitä osallistujia, että he ovat tulleet mukaan vapaaehtoisiksi.

4.1. Vapaaehtoisorganisaatio ja työtehtävät

Vapaaehtoisorganisaatio koostuu johtamistoiminnan lisäksi operatiiviseen toimintaan ja sitä tukevaan tukitoimintaan osallistuvista vapaaehtoisista. Organisaation rakenne vaihtelee alueittain, ja se noudattaa soveltuvin osin *Vapaaehtoistoiminnan johtaminen ja organisointi öljyvahingon torjunnassa* -oppaassa² esitettyjä organisaatorakenteita.

1 Video on osoitteessa www.wwf.fi/oljyntorjunta.

2 Suomen Pelastusalan Keskusjärjestön *Vapaaehtoisten osallistuminen öljyntorjuntaan* -kehittämishankkeessa 2014–2015 luotiin useita dokumentteja, joista yksi on *Vapaaehtoistoiminnan johtaminen ja organisointi öljyvahingon torjunnassa* -opas. Hankkeen dokumentit ovat osoitteessa www.spek.fi.

Vapaaehtoisista on hyötyä öljyonnettomuuden jälkitorjunnassa vain, jos toiminta on hyvin organisoitua ja johdettua. Painota koulutuksessa, että jokainen vapaaehtoisorganisaatioon kuuluva sitoutuu noudattamaan koulutuksessa kerrottuja sääntöjä sekä joukkueen- ja ryhmänjohtajan antamia ohjeita. Järjestelmällinen toiminta takaa, että öljyä ei vahingossa levitetä vaatteissa ja keräysvälineissä laajemmalle alueelle, öljyyntyneitä eläimiä hoidetaan oikein ja työturvallisuusriskit pystytään minimoimaan.

Operatiiviseen toimintaan kuuluvat muun muassa

- rantojen puhdistus
- öljyyntyneiden lintujen hoito

Tukitoimintaan kuuluvat muun muassa vapaaehtoisten

- majoitus
- muonitus
- kuljetukset
- ensiapu

4.2. Työturvallisuus

Öljyntorjuntaan sisältyy paljon työturvallisuusriskejä. Korosta oikeaoppisesti käytettyjen suojavarusteiden ja annettuja ohjeiden noudattamisen tärkeyttä. Käy läpi seuraavat asiat:

Työturvallisuus ja -terveys öljyn ja öljyyntyneiden eläinten käsittelyssä

Öljyt (kevyt-, poltto- ja raakaöljy) ovat myrkyllisiä yhdisteitä, jotka väärin käsiteltyinä aiheuttavat silmien, ihon, hengitysteiden ja sisäelinten ärsytystä sekä mahdollisia pysyviä vaurioita. Rantojen puhdistuksen fyysikaalisia ja fyysisiä vaaratekijöitä ovat altistuminen lämpö- ja sääoloille, tapaturmat sekä työn fyysinen kuormitus.

Rantojen puhdistaminen öljystä käsivoimin on erittäin hitaasti etenevää ja raskasta työtä, jonka tulokset näkyvät mahdollisesti vasta viikkojen päästä. Rannoilta saattaa löytyä pahasti öljyyntyneitä tai öljyyn kuolleita lintuja ja muita eläimiä. Työ rannalla voi vaikuttaa vapaaehtoisten jaksamiseen ja aiheuttaa voimattomuuden tunnetta ja turhautumista.

Öljyyntyneiden eläinten käsittely tulee jättää siihen koulutetuille vapaaehtoisille. Jos lintujen käsittelystä ei ole kokemusta, sekä hoitaja että hoidettava ovat vaaravyöhykkeellä. Esimerkiksi terävä nokka ja kynnet aiheuttavat helposti haavoja ja silmävammoja. Toisaalta kokematon hoitaja voi vahingossa murtaa linnun siiven, minkä jälkeen lintu on lopetettava. Kärsiviä tai hoidon aikana mahdollisesti menehtyviä eläimiä käsittelevät vapaaehtoiset voivat kokea työn henkisesti raskaaksi.

Suojavarusteet

VAPAAEHTOISEN HENKILÖKOHTAISIIIN SUOJAVARUSTEISIIN KUULUVAT

- suojahaalari
- suojalasit
- hengityssuojain
- kumisaappaat
- puuvillakäsineet
- kumihanskat

Suojahaalarin alla käytetään joskus sadeasua. Sadeasu on raskas suojavaruste varsinkin lämpimällä säällä, joten sen käyttö on suositeltavaa vain erittäin öljyyntyneellä rannalla. Ennen koulutuksen aloittamista saat tarkemmat tiedot käytettävistä suojavarusteista.

Esittele henkilökohtaiset suojavarusteet ja niiden pukeminen vapaaehtoisille esimerkin kautta (yksi vapaaehtoinen puetaan). Kiinnitä huomiota erityisesti hihojen ja lahkeiden oikeaoppiseen teippaukseen sekä ryhmänjohtajan ja EA-henkilön merkitsemiseen.

Vapaaehtoisista huolehditaan torjuntatöissä

Vapaaehtoisjoukot operaatioon kutsuva viranomainen informoi vapaaehtoistoiminnan johtoa ympäristöön päässeestä öljystä, sen laadusta, myrkyllisyydestä ja mahdollisesti käytettävistä erityissuojavarusteista. Viranomainen on tarkastanut rannat etukäteen ja todennut ne vapaaehtoisten puhdistustöihin soveltuviksi. Välitä viranomaisen öljystä ja rannasta jakamat tiedot pikakoulutuksessa vapaaehtoisille.

Ryhmänjohtajan tehtävä on tarkkailla ryhmän toimintaan liittyviä turvallisuusriskejä ja keskeyttää vaaralliseksi arvioitu tehtävä. Jokaiseen ryhmään valitaan myös henkilö, jonka EA-aidot ovat voimassa ja joka toimii ryhmän EA-henkilönä.

EA-henkilöiden lisäksi isossa torjuntaoperaatiossa on paikalla EA-ryhmä, joka päivystää todennäköisesti perustamiskeskuksessa tai muussa sijainniltaan keskeisessä paikassa. Kerro koulutuksessa tiedot tämän ryhmän kokoonpanosta, päivystyspaikasta ja hälytystiedoista, mikäli ne ovat sinulla tiedossa.

4.3. Viestintä

Käy koulutuksessa läpi, miten viesti vapaaehtoisorganisaatiossa kulkee ja mitä viestintävälineitä on käytössä. Vapaaehtoisorganisaation sisäisestä viestinnästä vastaavat vapaaehtoistoiminnan johtaja, joukkueenjohtajat ja ryhmänjohtajat. Viestintävälineenä käytetään VHF-, PMR- tai muita radiopuhelimia. Ryhmän sisäiset välimatkat ovat yleensä lyhyitä ja tarvittaessa viestinnässä käytetään omia puhelimia.

Mediaviestinnästä vastaa vapaaehtoistoiminnan johtajan valtuuttama tiedottaja. Vapaaehtoisorganisaatio viestii onnettomuudesta viranomaistiedotteita mukailien ja keskittyy viestimään omasta toiminnastaan kentällä.

Pelastuslain mukaan pelastustoimintaan osallistuvia henkilöitä sitoo vaitiolovelvollisuus. Haastattelutilanteissa heidän tulee keskittyä omasta työstään kertomiseen ja ohjata yleiset, onnettomuutta ja vapaaehtoistoimintaa koskevat kysymykset vapaaehtoistoiminnan johtajalle.

4.4. Ryhmän toiminta rannalla

Kerro alussa, mitä henkilökohtaisia varusteita vapaaehtoisen tulee ottaa mukaan rantatyöskentelypisteelle. Tämän jälkeen esittele ryhmän yhteinen varustus. Lisäksi joukkueella on yhteisiä varusteita, joiden jakamisesta vastaa joukkueen varustevastaava.

Ryhmän varusteisiin voivat kuulua esimerkiksi:

- erilaiset keräysvälineet
- saavit
- jätesäkit
- öljynkeräyspussit
- ilmastointiteippi
- nippusiteet
- lippusiima

Työvaiheet rannalla

1. Ryhmän tehtävänjako.
Ryhmänjohtaja nimeää ryhmästä EA-henkilön, öljyn kerääjät ja öljyn vastaanottajat.
2. Ryhmän saapuminen rantaan ja työalueen rajaaminen puhtaaseen ja öljyn saastuttamaan likaiseen alueeseen.
3. Puhdistautumispisteen perustaminen puhtaan ja likaisen alueen rajalle.
4. Työn aloittaminen.

ÖLJYN KERÄÄJÄT

- toimivat likaisella puolella
- keräävät öljyä sangoissa oleviin pusseihin
- kuljettavat sangot puhtaan ja likaisen alueen rajalle

ÖLJYN VASTAANOTTAJAT

- toimivat puhtaalla puolella
- keräävät pusseissa olevan öljyn saaveihin tai öljynkestäviin säkkeihin
- kuljettavat öljyn eteenpäin joukkueenjohtajan määrittämään välivarastointipaikkaan
- avustavat öljyn kerääjiä esimerkiksi juomisessa

RYHMÄNJOHTAJA

- toimii puhtaalla puolella
- johtaa ryhmänsä toimintaa
- avustaa öljyn kerääjiä esimerkiksi juomisessa
- ei osallistu varsinaisiin torjuntatoimiin

EA-HENKILÖ

- toimii puhtaalla puolella
- on valmiina toimimaan EA-tehtävissä tarvittaessa
- osallistuu muutoin puhtaalla puolella torjuntatoimiin
- avustaa öljyn kerääjiä esimerkiksi juomisessa

5. Työn tauotus

Muistuta vapaaehtoisia riittävien taukojen pitämisestä. Juomataukoja on hyvä olla lämpimällä säällä monta kertaa tunnissa, ja vähintään kolmen tunnin välein pidetään pidempi tauko. Ruokailu- ja taukopaikka eivät saa olla öljyisen alueen välittömässä läheisyydessä. Tauon ajaksi öljyiset varusteet riisutaan ja likaiselta alueelta poistetaan puhdistautumispisteen kautta.

6. Vastuu ongelmien ilmoittamisesta

Painota, että jokaisella vapaaehtoisella on vastuu ilmoittaa ryhmänjohtajalle omasta jaksamisestaan ja olostaan. Jos vapaaehtoisella ilmenee oireita (esimerkiksi huimaus, päänsärky tai pahoinvointi) tai hän kokee väsyvänsä, on hänen ilmoitettava siitä ryhmänjohtajalle. Vapaaehtoisen on informoitava ryhmänjohtajaa myös silloin, jos hän huomaa toisen ryhmän jäsenen voivan huonosti.

7. Työn lopetus

TYÖPÄIVÄN LOPUSSA VAPAAEHTOINEN

- poistuu likaiselta alueelta puhdistautumispisteen kautta
- puhdistaa ja lajittelee uudelleen käytettävät varusteet
- lajittelee kertakäyttöisen suojarustuksen öljyiseen jätteeseen.

Jos toiminta jatkuu seuraavana päivänä, rannan rajauksia ei tarvitse poistaa. Ryhmä poistuu alueelta yhdessä ryhmänjohtajan johdolla. Ryhmänjohtaja kirjaa perustamiskeskuksesta tai vastaavassa kokoontumispaikassa ryhmänsä ulos tehtävästä ja toimittaa kirjanpitoinsa joukkueenjohtajalle.

8. Loppuinfo, palaute ja majoittuminen

Työpäivän jälkeen ennen vapaaehtoisten majoittumista tai kotiin lähtöä vapaaehtoisorganisaation johtaja pitää vapaaehtoisille tiedotustilaisuuden töiden etenemisestä ja vapaaehtoisten käytön tarpeesta tulevina päivinä. Samassa tilaisuudessa kerätään myös mahdolliset toiminnan kehittämisideat vapaaehtoisilta. Majoittuminen tapahtuu vapaaehtoisille järjestetyissä majoitustiloissa (esimerkiksi leirikeskuksesta tai koulussa).

9. Pikakoulutuksen jälkeen

Pikakoulutuksen jälkeen vapaaehtoiset jaetaan ryhmiin ja koulutetut ryhmänjohtajat ottavat ryhmänsä hallintaan. Vapaaehtoiset kirjataan ryhmien jäseniksi, ja ryhmänjohtajan johdolla ryhmät lähtevät varusteiden jakoon ja odottamaan joukkueenjohtajan ohjeita kuljetuksista onnettomuusalueelle.

Opas vapaaehtoisten pikakouluttamiseksi rantapuhdistukseen öljyvahingon torjunnassa

Öljyntorjuntaan varautuminen on viranomaisten vastuulla, mutta vapaaehtoisilla on tärkeä rooli käytännön tehtävissä erityisesti laaja-alaisessa, pitkäkestoisessa tai paikallisesti merkittävässä öljyonnettomuudessa. Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK koordinoi vuosina 2014–2015 Vapaaehtoisten osallistuminen öljyntorjuntaan -kehittämishanketta, jossa selvennettiin vapaaehtoisten käyttöä öljyonnettomuudessa ja kehitettiin toimintamalli viranomaisten ja järjestöjen väliseen yhteistyöhön.

Hankkeessa tuotettiin materiaaleja laaja-alaisessa yhteistyössä viranomaisten ja järjestöjen edustajien kesken. Materiaalit on päivitetty vuonna 2019.